

К. пед. н. Волкова В.А., Роціна Т.М.*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана**Хмельницького, Україна*

Соціально-педагогічні аспекти професійного самовизначення підлітків

Сучасному суспільству потрібний професіонал, що знає свою справу, здатний самостійно приймати рішення й відповідати за ці рішення, за себе, за інших, за країну. Проте, за даними досліджень, сьогодні більшість випускників не мають ясної життєвої перспективи, більше 30% перебувають у стані яскраво вираженого стресу. У цій ситуації нерідко в учнів падає інтерес до вибору професії, з'являються почуття тривоги, невпевненості й невизначеності. Все це приводить до того, що школяр може зробити сумнівний, необґрунтований, неусвідомлений професійний вибір, що буде впливати на всі сторони його майбутнього життя.

Успіх випускників у житті, їх самореалізація багато в чому залежить від правильного вибору професії. Тому роль первинного професійного самовизначення в наш час значно зросла. Адже чим усвідомленішим буде самовизначення, тим більшою є ймовірність того, що суспільство одержить фахівця високого рівня. Нині дедалі більше науковців (Є. Клімов, І. Кон, В. Оссовський, Б. Федоришин та інші) доводять думки, що школярів треба заздалегідь готувати до свідомого вибору профілю навчання відповідно до вікових особливостей. Тож, питання професійного самовизначення особливої актуальності набуває у підлітковому віці. Цей період, підкреслював Л. Виготський, характеризується руйнуванням й відмиранням старих інтересів, є періодом дозрівання нової біологічної основи, на якій згодом розвиваються нові інтереси [1, с. 21].

Відомо, що у більшості підлітків ще не достатньо розвинені особистісні якості, необхідні для вибору профілю; готовність до вибору і відповідальність за нього, наявність здібностей, знань, інтересів, об'єктивна самооцінка, самостійність, сила волі. До того ж, у дітей цього віку не достатньо знань для вибору профілю навчання, а саме: про самого себе, про світ професій, про потреби регіону в певних професіях тощо. Отже, завдання педагогів – допомогти кожному школяреві у самовизначенні на цьому етапі, в умінні здійснювати свідомий власний вибір, приймати самостійне відповідальне рішення.

Проблему професійного самовизначення досить активно досліджували і розробляли у своїх працях Є. Клімов, І. Кон, В. Оссовський, Б. Федоришин та інші. Вчені стверджують, що нині важливо зрозуміти та організувати процес професійного самовизначення молоді не тільки як подію суспільного явища, а й як важливий етап самореалізації внутрішнього потенціалу особистості через професію.

Деякі дослідники (І. Зимня, Є. Клімов, С. Смирнов, Л. Столяренко) вважають, що професійне самовизначення – не «одномоментний акт», сконцентрований на відносно обмеженому відрізку підліткового віку. Це процес, що складається з ряду етапів, тривалість яких залежить від зовнішніх умов і індивідуальних особливостей суб'єкта вибору професії.

Кожному етапу професійного самовизначення відповідають певна соціальна ситуація, своє середовище й атмосфера. У процесі професійного становлення особистості виділяються чотири основні стадії:

- формування професійних намірів;
- професійне навчання;
- професійна адаптація;
- часткова або повна реалізація особистості в професійній праці [2, с. 39].

Ключовим моментом цього тривалого процесу є вибір професії, що відокремлює період необмежених, але абстрактних можливостей професійної самореалізації від реальної, але обмеженої перспективи професійної діяльності. Саме в цьому змісті «самовизначення – одночасно й самообмеження» [2, с. 42].

Отже, професійне самовизначення – це, по-перше, вибір майбутньої сфери діяльності, і, по-друге, самостійне й усвідомлене знаходження змістів виконуваної роботи й всієї життєдіяльності в конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації. Головною метою професійного самовизначення вважається поступове формування у підлітків внутрішньої готовності до усвідомленої й самостійної побудови, коректуванню й реалізації перспектив свого розвитку (професійного, життєвого й особистісного), готовності розглядати себе як того, що розвивається у часі й самостійно знаходить вагомі складові у конкретній професійній діяльності.

У сьогоденній соціальній ситуації виникли суперечності між необхідністю первинного професійного самовизначення (вибір профілю навчання, вид і рівень продовження освіти), з одного боку, а з іншого – недостатнім розвитком особистісних якостей, відсутністю сформованих мотивів до вибору професії. З цим необхідна певна діагностична робота, що передбачає:

- виявлення психологічних і соціальних особливостей, що є істотними для процесу навчання (пізнавальні здібності, інтелект, креативність, навченість, нахили, ціннісні та професійні орієнтації тощо);
- виявлення і врахування психічних і фізіологічних особливостей (швидкість перебігу нервових процесів, сила нервової системи, характеристика сприймання, пам'ять, увага, емоційний та волевий розвиток тощо);
- ступінь поширення певних особливостей особистості (мотивів, потреб, інтересів) для визначення типологічних рис учнів при формуванні класу певного профілю навчання.

Порівняння у нашому дослідженні результатів першого заміру експериментальної та контрольної групи за методиками «Диференційно-діагностичний опитувальник» і «Карта інтересів» показало, що рівень спрямованості школярів на ту чи іншу професію має переважно середній рівень, що свідчить про те, що респонденти ще не визначились з вибором професії.

З метою активізації процесу професійного самовизначення; надання підґрунтя для самопізнання, самовдосконалення; профорієнтації підлітків та відбору на різні типи професій відповідно до профорієнтації розроблено і впроваджено спеціальну тренінгову програму.

При цьому ми додержувались основних цілей, завдань, принципів тренінгової роботи: перше і останнє заняття програми – діагностичне; повторне діагностування через місяць після закінчення тренінгової програми; порівняння результатів діагностування і визначення ефективності тренінгу.

Під час проведення тренінгових занять школярі активно брали участь у кожній вправі. Підвищенню емоційного фону на занятті сприяли вправи «Збір за голосом», «Посмішка», «Дзеркало», «Броунівський рух». Підґрунтям щодо самопізнання і зосередження на своєму внутрішньому світі стали вправи «За» та «Проти», «Якості», «Настрій». Надати знання щодо уявлення про майбутню професію та класифікацію професій дозволили вправи «Мрії. Ким стати?», «Професія за літерою», «Машина часу», «Оптимісти й скептики», «Аукціон», «Формула професії» і т. ін..

Підвищення високого і зменшення низького рівня у респондентів за аналізом проведення методик «Диференційно-діагностичний опитувальник» і «Карта інтересів» в експериментальній групі свідчить про те, що результати впровадження тренінгової програми в цій групі виявились ефективними.

Для успішної реалізації спеціальної тренінгової програми рекомендуємо не обмежуватись вивченням навчальної діяльності та шкільної суспільно-корисної активності учнів, а намагатись досліджувати їх позанавчальні та позашкільні інтереси та нахили аж до рівня життєвої активності, визначити сильні якості учнів, продуктивні сторони особистості з точки зору не тільки навчання в школі, але і вимог різних: видів праці і звертати на них увагу підлітків та їхніх батьків.

Зміст соціально-педагогічної роботи, спрямованої на професійне самовизначення школярів, передбачає такі етапи науково-методичного забезпечення:

- формування соціальних і особистісно значущих мотивів вибору професії;
- створення умов для моделювання свого майбутнього й ідеального образу професіонала, а також реалізації професійних інтересів і планів;
- надання учням можливості широкопрофільної підготовки в поєднанні з формуванням відповідної спрямованості особистості, що включає потреби, інтереси, переконання, ціннісні орієнтації, мотиви і відношення;
- формування позитивного ставлення до власного професійного майбутнього;
- виховання шанобливого ставлення до різних видів професійної праці як соціально рівноцінних, поваги до людей праці.

Управління профорієнтацією здійснюється на трьох рівнях:

- соціально-педагогічному;
- організаційно-педагогічному;
- психолого-педагогічному.

На соціально-педагогічному рівні управління профорієнтацією здійснюється в масштабах всього суспільства через суспільні інститути та засоби масової інформації.

На організаційно-педагогічному рівні управління профорієнтацією здійснюється безпосередньо у навчально-виховному процесі.

На психолого-педагогічному рівні управління профорієнтацією реалізується у безпосередньому спілкуванні.

Література:

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Ред. Л. М. Штутина, Л. М. Малова / Л.С. Выготский. – Москва : Педагогика-Пресс, 1999. – 536 с.
2. Пряжникова Е. Ю. Профориентация / Е. Ю. Пряжникова, Н. С. Пряжников. – М. : Академия, 2013. – 496 с. Серия: «Высшее профессиональное образование».